

Исмаилов А.

**ИСЛАМ УКУГУНУН СОЛГУНДОО УЧУРУ ЖАНА КАЙРА
ЖАҢЫЛАНУУ ТЕНДЕНЦИЯСЫ**

Исмаилов А.

**ВРЕМЯ УБЫВАНИЯ ИСЛАМСКОГО ПРАВА И ТЕНДЕНЦИЯ
ЕГО ВОЗОБНОВЛЕНИЯ**

A. Ismailov

TIME DECAY ISLAMIC LAW AND THE TREND OF RENEWAL

УДК:347/68

Макалада ислам укугунун маани маңызы жана анын азыркы мезгилде актуалдуу болушунун себептерин ачып көрсөтөт.

Статья посвящена правовым вопросам ислама и раскрытию их основных функций.

The article is devoted to legal issues of islam and the revelation of their main functions.

Ислам динине Аллах Тааланын Өзү тарабынан салынган биримдик-ынтымакчылыкка карай умтулуу кыймылы идивидуумдук, тайпалык жана улуттук деңгээлде момундардын жашоо-тиричилигиндеги чечүүчү фактор катары мусулмандарды өз динин кайра жандандырууга карай умтулта баштагандыгын туюнткан жакшылыктуу белгилер да көзгө урунат. Мусулман коомчулугунун курамындагы маданияттардын өтө көп түрдүүлүгү жана абдан тездик менен өзгөрүп жаткан бул дүйнөдөгү күнүмдүк тиричиликтен келип чыгып жаткан маселелердин жана проблема-көйгөйлөрдүн андан да көптүгү – мына ушулардын баары дүйнөнүн бардык жерлеринде Ислам дини мусулмандардын күнүмдүк тиричилигиндеги эң жогорку башкаруучуга айлануусу үчүн исламды кайра жандандыруу өтө зарыл экендигин сезүүгө мусулман аалымдарын алдакчан эле мажбур кылган. Ал эми бул максатка жетүү – дүйнөнүн бардык жерлеринде Ислам дини мусулмандардын күнүмдүк тиричилигиндеги эң жогорку башкаруучуга айлануусу – үчүн “Алтын доор” деп аталган доордо аракеттенген ислам укугун дал өзүндөй деңгээлдеги динамикалуу ислам укугун жандандыруу зарылдыгы келип чыгары байкалат. Бул өз кезегинде, бардык мазхабдардын кайрадан биригүүсүн, фанатизмдин жана жамаатташуунун бардык издеринин жок кылынуусун жана ислам укугунун кайрадан объективдүү иштеген укуктук организм катары динамикалуу ижтихаддын кайра жаралуусун туюнтат. Мына ошондо гана айрым мусулман аалымдары жана ислам укугу илимпоздору – мусулман дүйнөсүнүн бардык бөлүктөрүндө Шариатты социалдык, саясий жана экономикалык шарттарга карабастан эффективдүү жана стандарттуу түрдө колдоно алышмак. Мындай реформалоонун потенциалдуу таасири – исламга жаңы киргендер үчүн гана эмес, туулгандан бери эле өзүн мусулманмын деп санаган жаш муун-

дар үчүн да өзгөчө маанилүү. Алсак, алар түрдүү мазхабдардын карама-каршылыктуу фатвалары жараткан кыйчалыш кырдаалдарга кабылуудан кутулушат. Ал эми, экинчилерине келсек, алар мазхабдар ортосундагы жамаатташуучулук өзү менен кошо алып келген көңүл калуулардан арылышат да, бардык мазхабдарды четке кагып салуучулуктун жана алгачкы улуу аалымдардын залкар салымдарын чануучулуктун адашуусунан элдин оолак болуусуна алып келет.

Ислам укугу мектептеринин консолидация б.з. 950-жылдарынан баштап 1258-жылы Чыңгыз хан тарабынан Багдаддын талоонго учуроосуна чейинки мезгилдерди өз ичине камтыйт. Ал Аббасиддер династиясынын уроо доорунун башталыш мезгилинен баштап анын биротоло кыйрап тынган кезине чейинки доор менен да дал келет. Атаандашкан тайпалардын “муназарат” деп аталган дебаттары Аббасиддер династиясынын халифтеринин камкордугу астында өркүндөөсүн кыйла кылымдар бою улантып, ал дебаттардын айрымдары кайсыл бир китептерде да чагылдырылган. Негизинен ошол дебаттардын айынан жаралган атаандашуучулук маанай мезгилдердин өтүүсү менен кеңири массаларды да чулгап алган. Мазхабдардын жамаатташуучулугу бардык жерлерде бардык адамдарда байкалып, ошентип, ал массалар бөлүнүп-жарылуунун жолуна түшүшкөн.

Натыйжада мазхабдардын саны кескин азайган жана азыр да жашап жаткан төрт мазхабдын түзүлүшү жана ишмердүүлүгү ого бетер системалаштырылган абалга жеткен. Ал кезде ар бир мазхабдагы илимпоздор өз ижтихаддарын (өз мазхабынын) фундаменталдык принциптерине (усул) негиздөөгө милдеттүү болгон. Ал заманда фикх жыйналыштары ого бетер айкын көрүнүшкө ээ болуп, ал жыйналыштар мазхабдар ортосундагы атаандашуучулуктун андан аркы улануусунун фактору катары колдонулган.

Багдаддын б.з. 1258-жылы таланып-тонолуп, Аббасиддердин эң акыркы халифи ал-Мугасимдин өлүм жазасына тартылуусунан баштап жаңы эраннын 19-кылымынын ортосуна чейинки алты кылымды өз ичине камтыйт. Мына ушул эле доорго б.з. 1299-жылы түрк лидери Осмон I тарабынан негизделген Осмон империясынын жогорулоо жана ал империянын европалык колониализмдин соккусуна урап калган учуру да дал келет.

Бул доорго абдан мүнөздүү белги – кайсыл бир мазхабды сокур ээрчүүжана бөлүнүп-жарылуучулук (жамаатташуучулук) деп аталган адатка кабылган. Мындай тенденция акыры ижтихаддын бардык формаларынан баш тартууга жана мазхабдардын бири-биринен таптакыр өзүнчө оолак болууга түрткү болуп, секталарды эске салган уюмдашууларга трансформациялашууга алып келген. Ал доордо фикх жыйнактарын түзүү боюнча жүргүзүлгөн иштер мурдагы иштерди гана чечмелөө менен чектелип, өзүнчө мазхабдарды сүрөп чыгууга гана багытталган аракеттер болгон. Ошонун натыйжасында фикх илими өзүнүн динамикалуулугун жоготуп, анын көптөгөн жоболору ого бетер эскирип, ошол абалында колдонууга такыр жараксыз болуп калган. Укуктук жөнгө салууда пайда болгон бул боштуктун ордун толтуруу үчүн жараксыз болуп калган айрым ислам нормалары акырындап жүрүп олтуруп европалык мыйзамдар менен алмаштырылып калган.

Ислам укуктук системалар бири-биринен анча чоң айырмасы болбосо да азыркы күнгө карай төрт негизги мазхаб бар. Төмөндө ошол мазхабдардын негизделүү тарыхына жана алардын өзгөчөлүктөрүнө токтолсок.

Биринчи мазхаб Ханафий мазхабы деп аталып, анын негиздөөчүсү Имам Абу Ханифа (Нуъман бин Сабит) аттуу Куфалык илимпоз болгон. Бул киши негиздеген ханафий мазхабдын калыптануусуна сарасеп салсак, өзүнүн окутуу усул-ыкмасын “шуура” деп аталуучу кеңешүү принцибине таянуучу нукта негиздеген. Ал өз окуучу-шакирттерин кайсыл бир фикх маселеси менен тааныштырган кезде ал теманы оболу талкуулана турган маселе катары сунуштап, ар бир маселе талкууланып, соңунда баары бирдиктүү көз карашка келип токтошкон соң, кабыл алынган чечимдерди кагазга жазып алууну окуучуларга буюраар эле. Фатва чыгаруудагы мындай интерактивдүү ыкмадан улам Ханафий мазхабы – бул Абу Ханифанан жеке өз аракетин караганда дагы көбүрөөк анын окуучуларын аракетинин өнүмү (продукт) болуп эсептелет деп айтууга да болот. Ошондой эле, проблемага даярдануу принцибин жетекчиликке алуу менен, б.а. проблема келип чыга электе эле аны тосуп алууга даярдык көрүү ыкмасын колго алган алар гипотетикалык (болжолдуу) маселелер боюнча да дебаттарды уюштурушуп, чечимдерди (алдын ала) ишеп чыгышаар эле. Маселелердин талкуулары көбүнчөсү “а эгерде тигиндей болсо, анда бул кандайча болмок?” деген суроо менен башталгандыктан улам, тагыраак айтканда, гипотезалык фикхке ыктоонун айынан алар “а эгердечилер” же “Ахл-ар-Рафй” (“пикир адамдары”, “талкуулоочу адамдар”) деген да атка конушкан.

Экинчи мазхаб Маликий мазхабы деп аталат. Имам Малик бин Анас, азыркы Сауд аравиясында орун алган айтылуу Мадина шаарынын тургуну. Бул мазхабдын пайда болушу анын билим берүү тармагында дарс берип, илим менен шугулданышына байланыштуу болгон десек, аша чапкан болбос. Ант-

кени, Имам Малик Медина шаарында хадис таануу илими боюнча дарс окуп, сабак берүүсүн кырк жыл бою уланткан жана ал Аллахтын Элчиси (ага Аллахтын салаваттары жана саламдары болсун) калтырган куттуу хадистерден, сахабалардын жана алардын шакирттеринин баяндарынан турган “ал-Муватта” (“Тапталган жол”) аттуу китепти жазган. Малик өзүнүн бул китебин Аббасиддер династиясынын падышасы Жафар ал-Мансурдун суранычы боюнча жаза баштаган. Анткени Жафар шариаттык бардык жагдайларды өз ичине камтыган жана Аллахтын Элчинин (ага Аллахтын салаваттары жана саламдары болсун) хадистерине негизденген кодекс-мыйзамга ээ болуп, өзү бийлик жүргүзгөн бардык чөлкөмдөрдө анын милдеттүү түрдө колдонулуусун каалаган. Анын мазхабын жана анын мазхабдаштарын “Ахлу ал-хадис – Хадис ээлери” деп атап калышкан.

Үчүнчү мазхаб Шаафий мазхабы деп аталып, анын негиздөөчүсү Мухаммад ибн Идрис ал-Шаафий. Имам ал-Шаафий Хижаздын (азыркы Сауд Аравиясы) фикх (Маликий мазхабынын юриспруденциясы) менен Ирактын фикх илимин (Ханафий мазхабынын юриспруденциясын) бириктирип, жаңы мазхаб түзгөн. Ал жаңы мазхабдын жоболорун өз шакирттерине жаздыруу менен өзүнүн “ал-Хужжа – Күбөлүк” деп аталган китебин жараткан. Имам Шаафий Мисирге (азыркы Египет) келгенден кийин анын мугалим болуунун экинчи доору башталган. Мисирде ал Имам ал-Лайт ибну Саъддын фикх илимин өздөштүрүп, өзүнө сиңирип, өзүнүн жаңы фикх мектебинин (“ал-мазхаб ал-жадид”) окуучуларына өзү жазган “ал-Умм – Эне” деп аталган башка китеби боюнча дарс берчү. Мисирде изилдеп, тапкан хадистердин жана фикх маселелери боюнча пикир-талкуулардын таптакыр жаңы жыйындысынын жардамы аркасында Имам Шаафий өзүнүн “Ал-мазхаб ал-жадид” аттуу китебинде Иракта жүргөн кезде кармаган фикх боюнча пикирлеринин көпчүлүгүн кайрадан карап чыгып, өзгөрткөн. Имам ал-Шаафий өзүнүн “ал-Рисала” аттуу китебинде ислам тарыхында биринчи жолу Фикхтин негизин түзүүчү принциптерди системага салгандыгы менен да атактуу.

Төртүнчү мазхаб ханбалий мазхабы. Анын негиздөөчүсү Ахмад ибн Ханбал ал-Шайбаний. Имам Ахмад хадистерди жыйноого, баяндап-жайылтууга жана чечмелеп-түшүндүрүүгө абдан чоң көңүл бурган. Анын окутуу усулу мындайча эле: өзүнүн “ал-Муснад” деп аталып, отуз миң хадистен жана ал хадистерди чечмелеген сахабалардын баяндарынан турган абдан чоң жыйнагын окуп берүү ыкмасы менен сабак өтчү. Анан ал ошол хадистерди жана фатваларды өз доорунун ар түрдүү маселерин чечүүдө колдончу. Эгерде ал кайсыл бир маселени чечүү үчүн ылайыктуу хадисти же пикирди таппай калса, анда ал өзүнүн жеке пикирин сунуш кылчу, бирок ал өзүнүн бул пикирлеринин кайсынысын гана болбосун жазып алууга (окуучуларына) катуу тыюу салчу. Натыйжада, анын мазхабы анын өз окуучулары тарабынан жазып алынбастан, анын окуучу-

ларынын окуучуларынан жазып алган жоболорунун негизинде түзүлгөн.

Жогоруда каралган илимий фактыларды жалпылоо ислам укугунун өнүгүү тенденциясын жана анын динамикалык өзгөрүү процесстерине интегралдашкан түшүнүк бере алат.

Колдонулган адабияттар:

1. Абу-Амина Биляль Филипс. Эволюция фикха. – Киев: Ансар Фаундейшн, 2001. – 224 б.
2. Али ас-Саляби. Ат-тарих аль-ислами. В 2 т. – аль-Кахира: Дар ибн-Джаузи, 2007.
3. Бидая уа нихая. Исмаил ибн Кясир ад-Димашки. В. 11 т. – Каир: Дар аль-Хадис, 2001.
4. Маннааб ал-Каттаан, Тарих ал-Ташриб ал-Исламий, Эр-Рияд, 1996, 425 б.;
5. Абдул ваххаб Халлаф, Хуласат Тарих ал-Ташриб ал-исламий, Египет, 2001, 107 б.;
6. Абдулкарим Зийдан, ал-Мадхал лидирасат ал-Шариба ал-Исламийя, Каир, 2001, 425 б.;
7. Шейх Мухаммад Абу Захра, Мухазарат фи тарих ал-Мазахиб ал-фикхийя, Каир, 1996, 603 б.;
8. Юсуф ал-Каразавий, Мадхал лидирасат ал-Шариба ал-Исламийя, Бейрут, 1993, 257 б.;
9. Мухаммад ал-Хазар Хусейн, ал-Шариба ал-исламийя салиха ликулли заман ва макан, Каир, 1999, 95 б.
10. Мухаммад аль-Худари. Тарих ат-ташри аль-ислами. – Бейрут: Дар аль-Фикр, 2000. – 216 б.
11. Рашад Хасан Халилиб. Тарих аль-фикх аль-ислами. – Каир: Джами'а аль-Азхар, 2004. – 286 б.
12. Авксентьев А.В.. Ислам и быт / А.В. Авксентьев. – Ставрополь: Ст. кн. изд-во, 1964. – 80 б.
13. Авксентьев А.В. Коран, шариат и адаты / А.В. Авксентьев. – Ставрополь: Ст. кн. изд-во, 1966. – 144 б.
14. Адыгамов Р.К. О проблеме определения времени вечернего намаза ясту в работах Ш. Марджани / Р.К. Адыгамов//Шигабутдин Марджани: Наследие и современность. Сборник статей. – Казань: Алма-Лит, 2008.
15. Алексеев С.С. Общая теория права. Т.1./С.С.Алексеев. – М.: Юрид. лит., 1981. – 359 б.
16. Али-заде А. История и правовые методы ханафитского мазхаба / А. Али-заде // URL: <http://www.tataroved.ru/religion/publ/1>.

Рецензент: д.ю.н., профессор Джоробекова А.